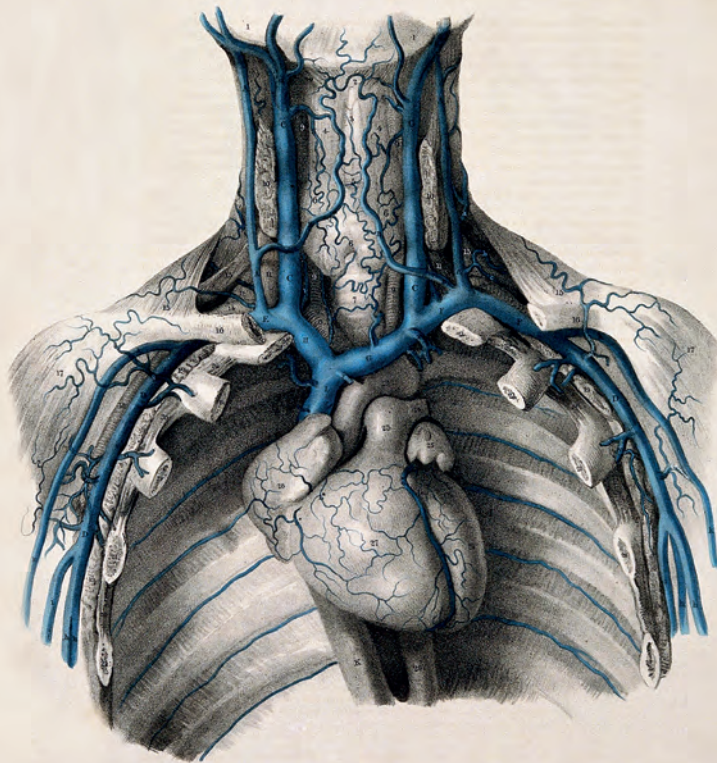

WYKŁAD

Anatomii ciała ludzkiego

NAPISAŁ

Ludwik Bierkowski

Profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego

CZĘŚĆ PIERWSZA OBEJMUJE
ANATOMIĘ SZCZEGÓLNA

Wykład
anatomii szczególnej
ciała ludzkiego

Wykład anatomii ciała ludzkiego

NAPISAŁ

Ludwik Bierkowski

Profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego

CZĘŚĆ PIERWSZA

OBEJMUJE

Anatomie szczególną

Wykład anatomii szczególnej ciała ludzkiego

NAPISAŁ

Ludwik Bierkowski

Profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego

ZESZYT PIERWSZY

OBEJMUJE

Wstęp i opis kości
wraz z należącymi do nich częściami

WSTĘP, OPRACOWANIE I TRANSKRYPCJA

Agnieszka Krawczuk

© Copyright by Ludwik Bierkowski, 2022

Konsultacja naukowa
prof. Jerzy Walocha

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Krawczuk

Projekt okładki
Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8138-612-8 (druk)
ISBN 978-83-8138-691-3 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381386913>

Okładkę opracowano na podstawie grafiki dostępnej w serwisie wellcomecollection.com:
Veins of the neck and chest (Coloured lithograph by William Fairland, 1837, after J. Walsh after W.J.E. Wilson)

Publikacja dofinansowana przez Fundację Centrum Leczenia Szpiczaka

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
-----------------	---

NARZĘDZIA RUCHU BIERNE TJ. KOŚCI WRAZ Z NALEŻĄCEMI DO NICH CZĘŚCIAMI	17
---	-----------

Wstęp	19
-----------------	----

Dział I

Pień (<i>truncus</i>)	23
-----------------------------------	----

Rozdział I

Słup pacierzowy (<i>columna vertebralis, spina, dorsi</i>)	23
--	----

A. Opis kręgów	24
--------------------------	----

I. W ogólności	24
--------------------------	----

II. Opis kręgów w szczególności	25
---	----

B. Połączenia słupa pacierzowego	30
--	----

I. Połączenia niektórym kręgom właściwe.	30
--	----

II. Połączenia ogólne kręgów	33
--	----

C. O słupie pacierzowym w ogólności	36
---	----

I. Budowa słupa pacierzowego	36
--	----

II. Kierunek i wymiary słupa pacierzowego	37
---	----

III. Rozwijanie się słupa pacierzowego	38
--	----

Przeznaczenie słupa pacierzowego	39
--	----

I. Przeznaczenie słupa pacierzowego względem mlecza pacierzowego . . .	40
--	----

II. Mechanizm słupa pacierzowego podczas stania	40
---	----

III. Mechanizm słupa pacierzowego podczas ruchów tułowia	42
--	----

Rozdział II

Miednica (<i>pelvis</i>)	45
--------------------------------------	----

A. Opis kości miednicy	45
----------------------------------	----

I. Kość krzyżowa (<i>os sacrum</i>)	45
---	----

II. Kość kuprowa (<i>os coccygis</i>)	48
---	----

III. Kości biodrowe (<i>ossa coxarum</i>)	49
---	----

B. Połączenia miednicy	54
I. Połączenie kości krzyżowej z słupem pacierzowym	54
II. Połączenie kości krzyżowej z kuprową.	54
III. Połączenie kości biodrowych z kręgami.	54
IV. Połączenie kości biodrowych z kością krzyżową	54
V. Połączenie kości biodrowych ze sobą.	55
C. O miednicy w ogólności	56
I. Budowa miednicy	56
II. Wymiary miednicy	58
III. Nachylenie miednicy.	64
IV. Kierunek miednicy	65
V. Różnice płciowe miednicy	65
VI. Rozwijanie się miednicy.	66
D. Przeznaczenie miednicy	67
I. Mechanizm miednicy podczas stania lub siedzenia	67
II. Mechanizm miednicy podczas postępowania	68
III. Mechanizm miednicy podczas jej ruchów	69
IV. Mechanizm miednicy względem organów w niej umieszczonych	70
Rozdział III	
Klatka piersiowa (<i>thorax</i>)	70
A. Opis kości klatki piersiowej	70
I. Kość mostkowa, mostek (<i>sternum</i>)	70
II. Żebra (<i>costae</i>).	72
B. Połączenie klatki piersiowej	75
I. Połączenia tylne	75
II. Połączenie przodowe klatki piersiowej.	76
C. O klatce piersiowej w ogólności	77
I. Budowa klatki piersiowej	77
II. Kształt i położenie klatki piersiowej	78
III. Wymiary klatki piersiowej.	79
IV. Rozwijanie się klatki piersiowej	80
D. Przeznaczenie klatki piersiowej	82
I. Mechanizm klatki piersiowej w ochranianiu organów wśród niej umieszczonych.	82
II. Mechanizm klatki piersiowej podczas ruchów jej własnych	83

Dział II

Głowa (<i>caput</i>)	85
----------------------------------	----

Rozdział I

Czaszka (<i>cranium</i>)	85
A. Opis kości czaszki	85
I. Kość czołowa (<i>os frontis, coronale</i>)	85
II. Kości ciemieniowe (<i>ossa parietalia, bregmatis</i>)	89
III. Kość tyłogłówna (<i>os occipitale</i>)	92
IV. Kości skroniowe (<i>ossa temporum</i>)	96
V. Kość kliniasta (<i>os cuneiforme, sphenoideum, vespiiforme</i>)	102
VI. Kość sitowa, węchowa (<i>os ethmoideum, cribriforme</i>)	108
B. Połączenia kości czaszki	111
I. Połączenia podstawy	111
II. Połączenie sklepienia	112
C. O czaszce w ogólności	112
I. Budowa czaszki	112
II. Kształt i wymiary czaszki	113
III. Odmiany w budowie czaszki	114
IV. Rozwijanie się czaszki	115
V. Wyrodzenia czaszki	117
VI. Porównanie czaszki z słupem pacierzowym	117

Rozdział II

Twarz (<i>facies</i>)	120
A. Opis kości twarzy	120
I. Kości górnoszczękowe (<i>ossa maxillaria superior</i>)	120
II. Kości podniebieniowe (<i>ossa palatina</i>)	126
III. Kości licowe (<i>ossa malaris, zygomatica</i>)	128
IV. Kości nosowe (<i>ossa nasi</i>)	130
V. Kości łzowe (<i>ossa lacrymalia</i>)	131
VI. Muszle nosowe dolne (<i>conchae inferiores, ossa turbinata inferiora</i>)	132
VII. Przegroda nosa, radlica (<i>vomer</i>)	133
VIII. Szczeka dolna (<i>maxilla inferior, mandibula</i>)	134
B. Połączenia twarzy	138
I. Połączenia części górnej	138
II. Połączenie części dolnej	138

C. O twarzy w ogólności	139
I. Budowa twarzy	139
II. Kształt i wymiary twarzy	143
III. Kierunek twarzy. Kąt twarzowy	144
IV. Rozwijanie się twarzy	145
Ostrzeżenie dla drukarza.	151
Streszczenie	155
Summary.	157
Indeks	159

WSTĘP

Wykład anatomii ciała ludzkiego napisał Ludwik Bierkowski Profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Część pierwsza obejmuje anatomię szczególną; Wykład anatomii szczególnej ciała ludzkiego napisał Ludwik Bierkowski Profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zeszyt pierwszy obejmuje wstęp i opis kości wraz z należącymi do nich częściami – te dwa tytuły umieścił Ludwik Bierkowski na kartach tytułowych swego dzieła, które do tej pory nie zostało wydane. Rękopis zawiera tylko *Narzędzia ruchu bierne, tj. kości wraz z należącymi do nich częściami*, które odpowiadają, według słów samego Bierkowskiego, aktualnemu stanowi wiedzy o anatomii. Są więc kolejną odsłoną podręcznika, którego pierwsza część została wydana w Krakowie w 1850 roku, pod tytułem *Wstęp do anatomii ciała ludzkiego dla uczniów poświęcających się umiejętności lekarskiej*¹. Świadczy o tym dopisek na stronie tytułowej tegoż dzieła *Urywek z rękopismu anatomii podręcznej od wielu lat do druku przygotowanej*, jak również numeracja stron omawianego rękopisu, rozpoczynająca się od strony 63. Rękopis został przez Bierkowskiego starannie przygotowany do druku, na marginesach w kilku miejscach możemy znaleźć krótkie instrukcje dla zecera. Ponadto zostały dołączone kartki zatytułowane *Ostrzeżenie dla drukarza*, zawierające dokładne zalecenia dotyczące sposobu złożenia książki w druku, rodzaju czcionki, jej wielkości oraz całkowitego układu dzieła.

Omawiany rękopis znajduje się w zbiorach Katedry Historii Medycyny Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Medicum od 1914, kiedy to został przekazany do zbiorów przez rodzinę prof. Bierkowskiego. Powstanie jego datowane jest na około 1837 rok, liczy 206 stron, oprawa papierowa, wymiary 25 x 21 cm. Napisany jest piękną, żywą polszczyzną, co sprawia, że przedzieranie się przez zawłość zagadnień anatomicznych nie sprawia czytelnikowi trudu ani nie jest

¹ L. Bierkowski, *Wstęp do anatomii ciała ludzkiego dla uczniów poświęcających się umiejętności lekarskiej*, Kraków 1850.

dla niego nużące. Adam Wrzosek w monografii poświęconej Bierkowskiemu zauważa, w odniesieniu do wydanego drukiem *Wstępu do anatomii*, wielką dbałość autora o czystość języka polskiego. Jako godny pochwały podnosi fakt, że Bierkowski nie zadowala się spolszczaniem już istniejącego nazewnictwa obcojęzycznego, ale tworzy własne. To samo można odnieść do podręcznika znajdującego się w Państwa rękach.

Warto przybliżyć nieco postać autora rękopisu. Wyczerpujących informacji na temat życiorysu Ludwika Bierkowskiego dostarcza przede wszystkim monografia Adama Wrzoska², opublikowana w „Roczniku Lekarskim”. W monografii tej znajduje się też pełny wykaz publikacji autorstwa Ludwika Bierkowskiego. Sięgnąć również można do noty biograficznej opublikowanej w *Polskim słowniku biograficznym*, także autorstwa Adama Wrzoska. Wyczerpująca biografia Bierkowskiego znajduje się ponadto w drugim tomie *Słownika lekarzy polskich XIX wieku* Piotra Szarejki³. Działalnością słynnego polskiego chirurga na polu ortopedii i krzewienia kultury fizycznej zajął się Ludwik Zembrzusi w artykule *Profesor Ludwik Bierkowski jako twórca pierwszego w Polsce zakładu gimnastyczno-ortopedycznego*, opublikowanym w „Przeglądzie Sportowo-Lekarskim”⁴. Warto też wspomnieć o artykule prof. Ryszarda W. Gryglewskiego, który naświetla ważne wydarzenie w dziejach nauk lekarskich, czyli zastosowanie eteru przy znieczuleniu ogólnym pacjenta, wykonane przez Bierkowskiego w 1847 roku⁵.

Ludwik Bierkowski, pochodzący ze szlacheckiej rodziny herbu Szreniawa, urodził się w 1801 roku w Poznaniu. Tam też ukończył gimnazjum w 1818 roku, a następnie odbywał na wsi praktykę rolniczą, nie zaniedbując też teorii, gdyż przez rok studiował w Akademii Rolniczej w Moegelin, niedaleko Berlina. Wybór ten podyktowany był wolą rodziców oraz brakiem funduszy na kosztowne studia uniwersyteckie. Jednak pobyt w Akademii Rolniczej rozbudził w Bierkowskim zamiłowanie do nauk przyrodniczych, czego skutkiem było podjęcie przez niego studiów lekarskich na Uniwersytecie w Berlinie. W trakcie studiów przystąpił

² A. Wrzosek, *Ludwik Bierkowski*, „Rocznik Lekarski”, pod red. S. Ciechanowskiego, t. 2, z. 2, Kraków 1911.

³ P. Szarejko, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, t. 2, Warszawa 1994, s. 15-19.

⁴ L. Zembrzusi, *Profesor Ludwik Bierkowski jako twórca pierwszego w Polsce zakładu gimnastyczno-ortopedycznego*, „Przegląd Sportowo-Lekarski” 1929, 1 (1).

⁵ R. W. Gryglewski, *Ludwik Bierkowski i początki znieczulenia ogólnego na ziemiach polskich w lutym 1847 roku*, [on-line:], https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/259279/gryglewski_ludwik_bierkowski_i_poczatki_znieczulenia_ogolnego_na_ziemiach_polskich_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y – X 2021.

do pracy nad atlasem anatomicznym, który udało mu się wydać w 1824 roku, nakładem księgarni Maurera w Berlinie. Dzieło to nosi tytuł *Abbildungen der Puls-, Blut- und Saugardern des menschlichen Körpers in XX Steindrucktafeln* i przedstawia układ krwionośny człowieka na dwóch modelach ciała ludzkiego. Warto zauważyć, że autor nie tylko sam rysował tablice, ale również litografował. Objąsnienia do atlasu zostały wydane oddzielnie w książce datowanej na 1825, więc atlas musiał być wydany wcześniej. Atlas Bierkowskiego został bardzo dobrze przyjęty i cieszył się dużym powodzeniem, choć nie było to dzieło wnoszące coś nowego do nauk lekarskich, sam autor uważał je raczej za przewodnik dla zainteresowanych zgłębianiem anatomii. Pozytywne przyjęcie tego dzieła zachęciło Bierkowskiego do pracy nad kolejnym atlasem, anatomiczno-chirurgicznym, który zawierał też opis operacji chirurgicznych. Został on wydany w 1827 roku, również w Berlinie, a nosi tytuł *Anatomisch-chirurgische Abbildungen nebst Darstellung und Beschreibung der chirurgischen Operationem nach den Methoden von Graefe, Kluge und Rust von Ludwig Joseph von Bierkowski. Mit einer Vorrede von Dr Johann Nep. Rust, Königl. Preuss. Geheimen Ober-Medicinal und vortragendem Rathe in Ministerio etc.* i składa się z atlasu i dwóch tomów zawierających opisy wspomnianych operacji chirurgicznych. Pojawiają się również informacje na temat narzędzi chirurgicznych. Warto zauważyć, że dzieła te Ludwik Bierkowski opracował i wydał, gdy był studentem.

Po zakończeniu studiów na Uniwersytecie w Berlinie Bierkowski podjął pracę w klinikach berlińskich, przyjmując posadę asystenta, najpierw u Karla Ferdinanda von Graefego, a następnie u Jana Nepomucena Rusta. W latach 1827-1830 udał się w podróż naukową do Halle, Lipska, Jeny, gdzie w 1828 roku nadano mu stopień doktora filozofii, a następnie z powrotem do Lipska, gdzie w 1830 roku otrzymał stopień doktora medycyny i chirurgii, prezentując rozprawę „Dissertatio inauguralis medica sistens moschi historiam naturalem et medicam”. Następnie udał się do Wilna, gdzie na podstawie tejże rozprawy oraz po odbyciu egzaminów uzyskał potwierdzenie stopnia naukowego. Z poparciem swego mistrza Jana Nepomucena Rusta w 1831 roku został mianowany profesorem i powołany na katedrę chirurgii na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Tę zaszczytną funkcję pełnił przez lat 29, aż do śmierci. Tuż po otrzymaniu katedry, pod pozorem urlopu na wyjazd w „celach rodzinnych”, razem z grupą studentów udał się do Warszawy, gdzie wybuchło powstanie. Bierkowski wstąpił tam do armii powstańczej. Jako lekarz dywizyjny kierował szpitalem wojskowym założonym w koszarach gwardii w Warszawie. W bardzo trudnych warunkach zorganizował szpital polowy, przeprowadzał zabiegi medyczne i przy okazji kształcił towarzyszących mu

studentów. Za to wszystko został odznaczony złotym krzyżem *Virtuti Militari*. Nie było to jedyne powstanie, w jakie był zaangażowany Ludwik Bierkowski. Warto wspomnieć, że gdy w 1846 roku wybuchło powstanie krakowskie, podjął się opieki medycznej nad rannymi, wezwał innych lekarzy do pomocy oraz zorganizował aptekę polową.

Po powrocie do Krakowa Bierkowski zajął się reorganizacją Kliniki Chirurgicznej, która w chwili jej objęcia przez Bierkowskiego liczyła osiem łóżek i znajdowała się w stanie upadku. Nie cieszyła się też zaufaniem ludności, zgłaszała się do niej tak niewielka liczba pacjentów, że prowadzenie działań dydaktycznych było bardzo utrudnione. Nie pomogło nawet zwiększenie liczby łóżek, pacjenci nadal zjawiali się niechętnie. Bierkowski zdecydował się więc na założenie kliniki chirurgicznej „ruchomej”, czyli ambulatorium przyklinicznego, gdzie wykonywano zabiegi i drobne operacje. Ambulatorium to z kolei cieszyło się dużą popularnością, a wiele chorób, z jakimi spotykali się w nim studenci, pozwalało na zdobycie różnorodnych doświadczeń.

Od 1832 roku za jego staraniem zaczął wychodzić „Rocznik Obejmujący Sprawy z Czynności Kliniki Chirurgicznej i Położniczej Uniwersytetu Jagiellońskiego”, jednak po wydaniu trzech tomów zaniechano jego drukowania.

Ludwik Bierkowski uważał za bardzo istotną rzecz rozbudowę instrumentarium chirurgicznego. Nie tylko studiował zagraniczną prasę, śledząc nowości, które ułatwiałyby mu operowanie, ale również projektował własne narzędzia. Wykonaniem ich zajmował się specjalnie zatrudniony mechanik kliniki chirurgicznej, pracujący pod nadzorem i na zlecenie Bierkowskiego. Oryginalnym pomysłem Bierkowskiego są np. kleszcze do operacji rozszczepu podniebienia i wargi.

Duże są też osiągnięcia Ludwika Bierkowskiego w dziedzinie dydaktyki. Wprowadził nowoczesny system wykładów, studenci mieli obowiązek samodzielnie stawiać diagnozę i proponować rodzaj operacji, a najlepsi z nich operowali pod okiem profesora. Prowadzili też dokładną historię choroby, przygotowywali opatrunki oraz narzędzia chirurgiczne.

W pierwszych latach profesury, poza wyżej wymienioną działalnością, Bierkowski rozpoczął tworzenie zbioru preparatów anatomiczno-patologicznych, w celu wykorzystania ich zarówno do nauki chirurgii, jak i stworzenia kolekcji, z której mogłyby korzystać kolejne pokolenia. Gabinet anatomiczno-patologiczny Bierkowskiego składał się z preparatów suchych i zakonserwowanych w spirytusie, odlewów gipsowych, modeli woskowych, rysunków i obrazów olejnych, ilustrujących zmiany chorobowe. Warto przy okazji zauważyć, że Bierkowski

wraz ze swoimi uczniami jeździł po całej Galicji, do Bukowiny, Mołdawii, a także w Tatry i Pieniny, wyszukując jak najwięcej niezwykłych schorzeń.

Omawiając sylwetkę Ludwika Bierkowskiego, trzeba koniecznie zwrócić uwagę na fakt, że był on jednym z pionierów anestezji. W 1847 roku po raz pierwszy na ziemiach polskich zastosował eter do znieczulenia ogólnego pacjenta przy operacji.

Zainteresowania medyczne Ludwika Bierkowskiego były bardzo szerokie. Interesowały go laryngologia i stomatologia, a także wenerologia. W 1833 roku opublikował podręcznik *Choroby syfilityczne, czyli weneryczne, oraz sposoby ich leczenia*. Wyrazem jego zainteresowania okulistyką jest podręcznik *Rozpoznawanie zapaleń ocznych w ogólności, a w szczególności zapaleń ocznych samodzielnych*.

Ludwik Bierkowski był też promotorem zdrowego trybu życia, przykładął szczególną wagę do konieczności utrzymywania higieny i zażywania ruchu. Utworzył w Krakowie szkołę gimnastyczną, w której poza gimnastyką uczono pływania, była też ślizgawka do jeżdżenia na łyżwach. Szkoła ta, niestety, przetrwała tylko kilka lat.

Mimo postępującej choroby (rak wątroby) Bierkowski pozostawał aktywny, prowadził zajęcia i wykonywał operacje jeszcze na kilka tygodni przed śmiercią. Zmarł 27 czerwca 1860 roku, pochowany został w grobowcu na cmentarzu Rakowickim⁶.

Podczas przygotowania rękopisu do druku pominięto autorskie skreślenia i dopiski, które utrudniałyby odbiór tekstu. Zachowano, w formie przypisów, te fragmenty, które wносиły dodatkowe informacje, a które umieszczone były przez autora na marginesie lub dole strony. Te fragmenty, które znajdowały się na marginesie, a stanowiły w zamierzeniu autora rękopisu część ciągłego tekstu podręcznika, zostały wyróżnione rozstrzelonym drukiem. Niestety, niektóre pojedyncze słowa pozostały nieodczytane, co zasygnalizowano opustkami. Dokonano również nieznacznej modernizacji pisowni i interpunkcji, a w nielicznych przypadkach w nawiasach kwadratowych wprowadzono uzupełnienia tekstu źródłowego. Z uwagi na podział tekstu na paragrafy nie wprowadzono informacji o stronach oryginału. Pozostawiono oryginalny system miar, używany przez autora przy podawaniu wymiarów. Opierając się na wydany druk wspomniany wyżej *Wstępie do anatomii*, można założyć, że autor posługuje się systemem cali paryskich.

Przy opracowywaniu przypisów skorzystano głównie z następujących publikacji: Barbara Dąbrowska, *Słownik medyczny łacińsko-polski*, Warszawa 1990, tej samej autorki *Słownik medyczny polsko-łaciński*, Warszawa 1990, Franciszek

⁶ K. Grodziska, *Zaduszne ścieżki. Przewodnik po cmentarzu Rakowickim*, Kraków 2003, s. 68-69.

Giedroyć, *Polski słownik lekarski*, t. 1, Warszawa 1931 oraz *Polski słownik lekarski*, t. 2, Warszawa 1933 tego samego autora.

Niniejsza publikacja powstała dzięki inspiracji i wsparciu prof. Ryszarda W. Gryglewskiego, kierownika Katedry Historii Medycyny Collegium Medicum UJ, za co składam mu serdeczne podziękowania. Pragnę również gorąco podziękować prof. Jerzemu Walosze, kierownikowi katedry i Zakładu Anatomii Collegium Medicum UJ, za konsultację merytoryczną, dzięki której udało się rozszyfrować zawilości dziewiętnastowiecznego mianownictwa anatomicznego. Druk niniejszej publikacji umożliwiło wsparcie prof. Artura Jurczyszyna i Fundacji Centrum Leczenia Szpiczaka, za co składam serdeczne podziękowania.

Agnieszka Krawczuk
Katedra Historii Medycyny UJ CM

Portret Ludwika Bierkowskiego, reprodukcja z *Albumu wybitnych lekarzy polskich* (dodatku do „Nowin Lekarskich”), ze zbiorów Katedry Historii Medycyny UJ CM

któregoś na miejscu gdzie on przypadła wskazać pod na-
ziskiem przedgłowa (promentorium). W poprzek skóry tej
przebiega przebiegi poprzeczne (lineae transversae) jako
przesłania skóry potężniejsza fabrycznych karkuśko która ma
zrobić.

158. Skóra łowca są 2 góry szerokie i kształtowa cała
wykrojona; linia mięsista łowca one są z k. bezimienną,
i to ma nie potężniejsza, młoda (superficies cuticularis),
ale dotychczas przechodzi one w warstwę karku łowca z tyłu
na doł ku przodowi i ku karkowi różowej karku, tak że
choć warstwota karku mała jest tylko przesłania skóry
d. skóry.

159. Wązki karku (apex) jest opatrzony małą, potężniejszą
łowcą, łowcą, karku łowca z karku łowca;

Wązki karku i karku karku

160. jest niemała takia sama jak i karku, jakiej z rami
składa się ona wyrażnie z karku które różni się, prawie
d. paucitudo nich różni; dopiero około 2-3° roku
gdy karku fabryczny jest kształtowa, warstwota wyrażnie z sobą
połączają, tylko jeszcze różni w kształtowa jest on
z łowcą wspólne, ale do 13 roku i tak różni i karku
karku jest takia jakiejś j. gwałt.

Wązki karku

Wązki karku są 2 góry szerokie i kształtowa cała
wykrojona; linia mięsista łowca one są z k. bezimienną,
i to ma nie potężniejsza, młoda (superficies cuticularis),
ale dotychczas przechodzi one w warstwę karku łowca z tyłu
na doł ku przodowi i ku karkowi różowej karku, tak że
choć warstwota karku mała jest tylko przesłania skóry
d. skóry.

17
51

La pampelony karku łowca są 2 góry szerokie i kształtowa cała
wykrojona; linia mięsista łowca one są z k. bezimienną,
i to ma nie potężniejsza, młoda (superficies cuticularis),
ale dotychczas przechodzi one w warstwę karku łowca z tyłu
na doł ku przodowi i ku karkowi różowej karku, tak że
choć warstwota karku mała jest tylko przesłania skóry
d. skóry.

Fragment rękopisu „Wykładu anatomii ciała ludzkiego” Ludwika Bierkowskiego

STRESZCZENIE

Niepublikowany dotąd *Wykład anatomii ciała ludzkiego* Ludwika Bierkowskiego powstał najprawdopodobniej około 1837 roku. Autor przedstawił w nim *Narzędzia ruchu bierne*, czyli kości występujące w ludzkim ciele. Opisał kręgosłup, czaszkę, klatkę piersiową, miednicę oraz rodzaj kości, które łączą poszczególne elementy szkieletu ludzkiego. Uwzględnił też proces wykształcania się kości i zwyrodnienia, jakim mogą ulec.

Ludwik Bierkowski (1801-1860), profesor chirurgii na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, znany ze swej działalności organizatorskiej, nauczycielskiej i naukowej. Zreorganizował Klinikę Chirurgiczną w Krakowie i założył ambulatorium chirurgiczne, bardzo popularne wśród miejscowej ludności. Był twórcą muzeum anatomopatologicznego, szkoły gimnastycznej oraz zakładu ortopedycznego. Jako pierwszy na ziemiach polskich wykonał operację, stosując znieczulenie eterowe. Biegly chirurg, znakomity nauczyciel, wykształcił wielu studentów. Odznaczony Orderem Virtuti Militari za udział w powstaniu listopadowym. Pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

SUMMARY

An unpublished source, Ludwik Bierkowski's *Lecture on the anatomy of the human body*, was most probably written around 1837. It contains *Passive organs of movement*, that is, a description of the bones found in the human body. The author goes from the spine through the skull, thorax and pelvis one by one, describing the type of bones and the connections between them. He also pays attention to the bones of the face. It describes the shapes and types of bones, when they develop in the human body, and the degeneration they can undergo.

Ludwik Bierkowski (1801-1860), professor of surgery at the Jagiellonian University in Krakow, known for his organizational, teaching and research activities. He reorganized the Surgical Clinic in Krakow and established a surgical outpatient clinic, very popular with the local population. He was the founder of the anatomo-pathological museum, gymnastic school and orthopedic clinic. He was the first in Poland to perform an operation using ether as an anesthetic. A proficient surgeon, an excellent teacher, educated many students. Decorated with the Virtuti Militari Order for his participation in the November Uprising. He is buried at the Rakowicki Cemetery in Kraków.

Wykład anatomii ciała ludzkiego Ludwika Bierkowskiego to nieznane do tej pory źródło. Pozostawał w rękopisie, stanowiąc część zbiorów Katedry Historii Medycyny UJ CM. Prezentuje stan wiedzy anatomicznej z I połowy XIX wieku. Stanowi część podręcznika anatomii, którego fragment wyszedł drukiem w 1850 roku, jako *Wstęp do anatomii ciała ludzkiego dla uczniów poświęcających się sztuce lekarskiej*. Publikacja przybliża stan wiedzy dziewiętnastowiecznych anatomów, jest napisana żywym, barwnym językiem i przedstawia zawilości anatomiczne w bardzo przystępny sposób.

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-612-8

